

Марєєв Д. А.,

викладач кафедри української мови,
літератури та методики навчання

Глухівського національного

педагогічного університету імені Олександра Довженка

ЗІ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ДИНАМІКОЮ СЛОВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОПОЛІСЬКИХ ГОВІРКАХ

Анотація. У статті розглянуто динаміку словотвірних засобів в українських східнополіських говірках. На основі зіставлення матеріалів АУМ (середини ХХ ст.) і власних експедиційних записів автора 2010–2016 рр. визначено статичні й динамічні елементи словотворення, встановлено причини структурних змін у говірках.

Ключові слова: східнополіський діалект, словотворення, формант, динаміка структури говірки.

Постановка проблеми. Як відомо, взаємодія тенденцій до статичності й динаміки структури зумовлює розвиток мови. Вивчення змін у мові (динаміки) залишається актуальним завданням лінгвістики, зокрема діалектології. У різних говірках зміни виявляються неоднаково: відмінними є інтенсивність і характер змін на різних структурних рівнях (фонетичному, лексичному, словотвірному, морфологічному та синтаксичному). Проблеми вивчення динаміки словотвору особливо важливі, оскільки цей структурний рівень зазнає відчутних змін, реагуючи на внутрішні й зовнішні чинники динаміки, а тому може бути індикатором змін структури говірок.

До проблеми українського діалектного словотвору останніми ми зверталися А.М. Муқан, В.В. Німчук, К.М. Лук'янюк, І.І. Ковалик, В.Ф. Покальчук, З.С. Сікорська, Б.А. Шарпило, С.П. Бевзенко, Я.В. Закревська, О.Т. Захарків, М.М. Корзонюк, Г.В. Шумицька, Р.Л. Сердега, О.В. Харківська та ін. Способи творення слів у північних говорах розглянули Г.Л. Аркушин, Ю.В. Громик, Л.В. Дика, Л.І. Дорошенко, В.М. Куриленко, Г.І. Гримашевич, С.С. Панцьо та ін.

Хоча українське діалектне словотворення залишається об'єктом уваги багатьох учених, його динаміка в українських говірках, зокрема східнополіських, ще не була об'єктом спеціального вивчення, що зумовлює актуальність дослідження.

Мета статті – простежити збереження й динаміку окремих словотвірних явищ в українських східнополіських говірках.

Вивчення окремих словоформ, їх формальної структури здійснено на основі зіставлення матеріалів «Атласу української мови» (далі – АУМ) із записами автора впродовж 2010–2016 рр. у 129 говірках східнополіського діалекту, раніше охоплених мережею АУМ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зіставне вивчення говірок за двома часовими зрізами (1950–1960-ті рр. та 2010-ті рр.) показало, що частина словоформ зберегла структури, зафіксовані на картах АУМ. Це насамперед словоформи, що в східнополіських говірках, за даними попередньої експлорації, вживали безальтернативно. Зокрема, лексема з *аб* 'осіння оранка поля' в східнополіських говірках є загальновідомою, як і в середньонадніпрянських, слобожанських, правобережно-поліських говірках, а також в українських говірках Курщини [АУМ, т. I, к. 169; СРНГ, вип. 12, с. 45]. У багатьох західноу-

країнських говірках (у подільських, буковинських, у частині наддністрянських, покутських, волинських) можливий альтернатив з *абл'а* [АУМ, т. III, ч. 4, с. 87].

Іменники, що вказують на місце, означене мотивувальним словом (місце за предметом, що на ньому розташований, або за дією, що на ньому відбувається, – *кладовище, пасовище, глинище*; місце, де раніше був предмет або відбувалася дія, – *вогнище, житнище* [3, с. 28]), у східнополіських та інших говірках Лівобережжя утворені за допомогою суфікса *-ишице*. На Правобережжі із цією метою поширений формант *-ис'ко* [АУМ, т. I, к. 175].

Незначні зміни щодо словотворення спостережено у формі *бич* 'коротка частина ціпа, якою б'ють під час молотби'. Зокрема, на карті АУМ у межах досліджуваного ареалу це слово представлене небагатьма варіантами: *бич, б'іч, бичук, б'ічук* [АУМ, т. I, к. 167]. Як і за попереднього обстеження, сьогодні домінує безсуфіксний варіант слова, поширений на українському Правобережжі, продовжуючи ареал у російських говірках [СРНГ, вип. 2, с. 303; ДАРЯ, вип. III, к. 41]: словоформа *б'іч* типова для північних і деяких східних говірок досліджуваного ареалу, *бич* – для багатьох центральних і південних. За сучасного обстеження говірок, як і понад півстоліття тому, словоформу з суфіксом *-ж* фіксовано в східних говірках східнополіського діалекту й в одній північній: у 1950–1960-х рр. варіант *бичук* засвідчено в н. пп. 161, 165, 166, 188, *б'ічук* – в н. п. 7, у 2010-х рр. форму *бичук* виявляємо в н. пп. 7, 161, 165, *б'ічук* – в н. п. 7. Такий варіант відомий носіям російських смоленських [СРНГ, вип. 2, с. 304] та білоруських північно-східних говірок [ДАБМ, к. 258]. У досліджуваних говірках спорадично (у 3 сучасних (н. пп. 19, 145, 147) та у 2 говірках середини ХХ ст. (н. пп. 161, 188)) поширена словоформа *бичок*. Незважаючи на нетиповість такого словотвірного варіанта для більшості східнополіських говірок, в українській літературній мові значна кількість слів на позначення знаряддя дії утворюється за допомогою додавання до кореневої морфеми суфікса *-ок* [САМУМ, с. 336]. Для творення назв конкретних предметів суфікс *-ок* є високопродуктивним у всіх говорах української мови [8, с. 57]. За повторного обстеження ареалу, крім словоформи *бич*, у мовленні одного з інформаторів виявлено не засвідчену в матеріалах до АУМ у східнополіських говірках форму *бичо́ука*. Така форма типова для багатьох північних білоруських говірок [ДАБМ, к. 258].

Зіставлення діалектного матеріалу з двох часових зрізів (середина ХХ ст. і початок ХХІ ст.) засвідчило, що окремі словотвірні моделі активізувалися.

1. АУМ в обстежуваному ареалі засвідчує функціонування трьох словоформ на позначення вівці – *в'іуц'а/оуц'а* й *овечка*. Остання з них є типовою для всього північного наріччя

[АУМ, т. I, к. 178; т. II, к. 162], для білоруської мови [ГСБМ, вип. 21, с. 334; ЛАБНГ, т. I, к. 36], багатьох південноросійських говорів [СРНГ, вип. 22, с. 296] і, як показують матеріали дослідження, сьогодні поширилася на всі обстежувані східнополіські говірки, звужуючи функційну активність типової для суміжних південно-східних говорів [АУМ, т. I, к. 178] і для української літературної мови [СУМ, т. I, с. 550] форми *віўц'а*. Словоформа *о(а)ўцá*, уживання якої зросло: 21 н. пп. зафіксовано в середині ХХ ст., замість 37 н. пп. на початку ХХІ ст., у східнополіських говірках уживається розпорошено, тому, можливо, зазнала впливу російської мови, для якої є нормативною [НСРЯ].

2. На півночі східнополіського говору, як і в багатьох середньополіських і білоруських говірках [АУМ, т. I, к. 177; ЛАБНГ, т. III, к. 47], домінує словоформа *в'їки* 'волосини, що вкривають краї повік'. За останнє півстоліття в обстежуваних східнополіських говірках рівень її вживання зріс на 12,5% (до 81 н.пп.). Нормативний варіант для літературної мови *в'її* [СУМ, т. I, с. 669], що поширений в абсолютній кількості південно-східних говірок, безваріантно функціонує тільки в південному ареалі східнополіського говору. В інших діалектних зонах обстежуваного говору він співіснує зі словоформами *в'їки* та *в'їки* або витісняється ними. У низці населених пунктів семема 'волосини, що вкривають краї повік' репрезентована словом *в'ї(е)ки(і)*. Упродовж останніх 60 років його функційна активність зросла від 1 н. пп. до 28 н. пп. Поширення цієї словоформи могло бути зумовлене близькістю форм лексеми *повік*. Так, у деяких українських говорах і в багатьох південноросійських говірках слово *в'єко* вживають на позначення повік [ОЛА–Л, вип. 9, к. 9]. Зауважимо: у досліджуваних говірках назви *в'її*, *в'їки*, *в'їки* здебільшого вживають у множині, оскільки діалектоносії сприймають сукупність як природно зумовлену особливість реалії; використання форм однини зафіксовано зрідка: *в'їа* (н. п. 125, 313), *в'їка* (н. п. 13, 71–73, 76, 104), *в'їко* (н. п. 121, 145, 149, 150, 322), *в'їка* (н. п. 67, 101).

3. В обстежуваних говірках на позначення діжі для тіста функціонують два номени: *д'їжа́* і *д'їжка*. Форма із суфіксом *-к-*, типова для північного ареалу, набула більшої активності (майже на 17% – до 90 н. пп.), зменшуючи функційну активність словоформи *д'їжа́*, яка за останні 60 років скоротила вживання на 11 н. пп. – до 57 н. пп. Окрім впливу північних східнополіських говірок на півдні, збільшення ареалу, де інформатори кажуть *д'ї(е)жка*, зумовлено, можливо, ще й високою продуктивністю суфікса *-к-*, що належить до найбільш поширених слов'янських суфіксів [SP, т. I, с. 89], активно функціонує в українській мові [7, с. 10]; про поширення дериватів з *-к-* у східнополіських говірках див., зокрема, у статті Л.І. Дорошенко [2, с. 43–45].

4. Матеріали опитування і зразки діалектного мовлення, зібрані упродовж 2010–2016 рр., засвідчують уживання в говорі тих самих структурних варіантів іменника *кладовище*, що й за матеріалами АУМ: *кладовище*, *кладвище*, *клад'вище*, *кладбище*, *клад'бище*, *кла́д'бище*, *кла́д'вище* [АУМ, т. I, к. 165]. За даними сучасних обстежень, найпродуктивнішим є словотвірний варіант *кладбище*, активність якого зросла з 31 н. пп. в середині ХХ ст. до 94 н. пп. на початку ХХІ ст. Ця словоформа наявна й у прилеглих середньополіських говірках, уживається також в пд.-сх. говорах [АУМ, т. I, к. 165; т. III, ч. 1, с. 28; т. III, ч. 2, с. 56], є літературно унормованою в російській мові [НСРЯ]. Інші варіанти трапляються зрідка, виявляють себе по-різному залежно від наявності/відсутності підтримки з боку літературної мови,

суміжних говірок та у зв'язку з типовими фонетичними процесами. Так, частотність уживання словоформи *кладвище* переважно не змінилась, однак говірки, у яких її засвідчено, в середині ХХ ст. і на початку ХХІ ст. різні (у 1950–1960-х рр. це н. пп. 169, 181, 317, 322, 351, 353, у 2010 рр. – н. пп. 66, 68, 108, 117, 123, 158); використання форм *кладовище*, *кла́д'бище* збільшилося, а *клад'бище*, *клад'вище*, навпаки, зменшилося.

5. Через 60 років після експлорації за програмою АУМ у дієсловах *мандрувати*, *цілувати* зафіксовано суфікси *-ува-* й *-ова-*. Словоформи з фонетично модифікованим формантом *-ава-* не виходять за межі акаючих говірок. В акаючому ареалі зберігаються форми з давнім формантом *-ова-*. Значного поширення набули словоформи із суфіксом *-ува-* *мандрува́т'*, *ц'їлува́т'*, уживання яких у сучасних східнополіських говірках порівняно з цими самими говірками, віддаленими в часі на понад півстоліття, зросло на 50% – до 66 н. пп. Найбільшу активність словоформи з афіксом *-ува-* виявляють на півдні діалекту, спорадично – у наддеснянських говірках, куди поширилися під впливом південно-східних говорів [АУМ, т. I, к. 179] і літературної мови.

Зміни словотвірної структури слова можуть породжувати розширення кола словотвірних моделей. Однак, як показують спостереження, деякі новотвори за іншими моделями обмежені ідіолоктом і не є ознакою говірки як системи.

1. Відповідно до АУМ I, к. 162, у східнополіських говірках понад півстоліття тому найбільшу функційну активність виявляла форма іменника *це́бер*. Ця словоформа й сьогодні типова для більшості лівобережнополіських говірок. Локально поширеним є акцентний варіант *цебе́р*, основна зона побутування якого – це західноукраїнські говори [АУМ, т. II, к. 160]: у середині ХХ ст. його було виявлено в н. пп. 17, 186, 188, на початку ХХІ ст. – у н. пп. 137, 141, 169, 181. Аналіз засвідчив, що внаслідок контактування із суміжними слобожанськими говірками, у яких часто вживається дериват *цебро́* [АУМ, т. I, к. 162], ця словоформа набула більшого поширення в сучасних східнополіських говірках: у середині ХХ ст. її було виявлено в 4 н. пп., на початку ХХІ ст. – у 25 н. пп. За цей час кількість говірок зі структурним варіантом *цебе́рка* збільшилася у 5,5 разів – до 22 н. пп. Деривати *цебе́рок* і *це́брин*, за даними сучасного обстеження, виявлено лише в ідіолекті окремих діалектоносіїв: форма *цебе́рок* утворилась унаслідок додавання суфікса *-ок* до кореня *цебе́р*, а варіант *це́брин*, можливо, виник через формальну атракцію *цебро́* 'дерев'яна посудина' і *ц'а́мрина* 'деревина з колодязного зрубу'. Словоформа *цебрик* локалізується в зоні українсько-білоруського мовного суміжжя. У 2010–2016 рр. її зафіксовано в н. пп. 1, 64, 80, 100; за даними АУМ, у середині ХХ ст. в східнополіських говірках її не було виявлено.

2. У досліджуваному ареалі реалію 'валок для вибивання білизни під час прання' найчастіше називають *пра́н'ік* і *прач*. Першу словоформу, утворену за допомогою суфікса *-н'ік*, уживають і в прилеглих білоруських і російських говірках [ДАБМ, к. 252; ДАРЯ, вип. III, к. 29]. В обстежуваних говірках вона істотно поступається другій словоформі, типовій для північного наріччя [АУМ, т. I, к. 171; т. II, к. 148], активність якої за 60 років зросла \approx на 16% (до 103 н. пп.). Виявлена за сучасного обстеження в н. п. 14 словоформа *пра́ч'ік* утворилась додаванням до словоформи *прач* суфікса *-ік*: *прач* \rightarrow *прач'ік*. В обох часових проміжках (середина ХХ ст. і початок ХХІ ст.) локально поширеними є варіанти *пра́ник* і *пра́л'нік*, що вияв-

ляють тенденцію до звуження ареалу поширення внаслідок субститування формою *прач*. Обидві словоформи – *праник* і *прал'ник* – утворені від дієслівної основи *прати* за допомогою суфікса *-ник-*, причому друга словоформа, ймовірно, утворилася з додаванням перед афіксом *-ник-* інтерфікса *-л'* (докладно про форми з *-ник-* і *-л'ник-* див. у статті З.С. Сікорської, Б.А. Шарпило [5, с. 56–57]). Суфікс *-ник-* для творення дериватів зі значенням ‘предмет, за допомогою якого виконується дія’ для української мови є продуктивним [4, с. 57–58].

3. Іменник *очіпок*, що зазнає архаїзації через зникнення позначуваної ним реалії, у східнополіських говірках має дві домінуючі форми – *оч'і(е)пок* і *чеп'ець*. Перша назва, ймовірно, є похідною від *очепити* ‘надягнути, накласти зверху, повісити’ [ЭСБМ, т. I, с. 233]. Друга архаїчна форма (псл. **щерьсь* [Фасмер, т. IV, с. 333]) властива переважно північній частині поліських діалектів [АУМ, т. I, к. 161], відома іншим українським старожитнім говорам [АУМ, т. III, ч. 4, с. 147] і білоруським [ДАБМ, к. 331] говіркам. Як засвідчують матеріали АУМ, у середині ХХ ст. в обстежуваних говірках дериват *чепчик* не було виявлено. За повторного обстеження його зафіксовано в 27 н. пп. Ця демінутивна форма є типовою також для середньополіських говірок [Гримашевич, с. 171] і засвідчується в інших говорах української мови [АУМ, т. III, ч. 4, с. 147–148]. Словоформа *чепушка*, виявлена за нового обстеження в н. п. 129, обмежена ідіолектом.

Як показали спостереження над досліджуваним матеріалом, зміни в словотвірній системі можуть полягати в субституванні одних дериватів іншими.

1. В обстежуваних говірках основним репрезентантом значення ‘спеціальне виготовлене з дощок житло для бджіл’ є типове для україномовного континууму утворення із суфіксом *-ик (-ік): в'ули(і)к*. Словоформи з іншими формантами на позначення іменника *вулик* знижують продуктивність, як *-ник* та *-ей*: *(в)уль'ник*, *(в)улей*, або зникають, як *-ен'*: *(в)улен'*. Зокрема, словоформа *(в)улей* за останні десятиліття зменшила функційну активність на 22 н. пп. – до 15 н. пп. Дериват *(в)уль'ник* у середині ХХ ст. було виявлено в н. пп. 8, 9, 100, 163, на початку ХХІ ст. – в н.п. 151. Словоформа *в'ул'ій* хоч і збільшила вживання з 3 н. пп. в 1950–1960-х рр. до 11 н. пп. в 2010-х рр., у східнополіських говірках зафіксована розпорошено, тому припускаємо її незалежне постання в різних говірках. Архаїчну безафіксну форму *вул'* 60 років тому було виявлено в н. п. 79, сьогодні – в н. п. 106.

2. Як і раніше, у сучасних східнополіських говірках на позначення *вугілля* найчастіше використовують назви *(в)угал'* і *(в)угал'* (карта № 1). Фонетична модифікована форма *в'уг'іл'*, а також похідні словоформи з *вуг'іл':а* в діалекті маловживані, частіше виявляються в латеральних зонах говору, аніж у його ядрі. Деяких фонетичних модифікатів, що в середині ХХ ст. були представлені в небагатьох говірках (*вуг'іл':а* – в 1 н. п., *вуг'іл':е* – в 9 н. п.), за повторної експлорації не виявлено. Вузьколокальні нові форми відбивають фонетичні та граматичні тенденції говірок (*вуг'іл':а*, *вуг'іл':е*, *угл'*, *угл'і*).

За паралельного вживання словотвірних варіантів інколи можна спостерігати розходження значень слів: *угал'* ‘корисна копалина’, *вугал':е* чи *угал':е* ‘деревне вугілля’ (н. п. 12). Здебільшого ж утворені за допомогою різних словотвірних моделей назви, що співіснують у говірці, виражають однакове значення.

3. Із можливих в обстежених говірках морфемних структур дієслова *шкитильгати* збільшили поширення форми *куль'гат'*

(*кул'гат'*) (на 42% – до 71 н. пп.) та *шкитил'гат'* (на 58% – до 49 н. пп.); перша з них маркує північні східнополіські говірки, друга – південно-східні [АУМ, т. I, к. 166]; обидві форми поширені в літературній мові. Функціонування фонетичного варіанта *шкитил'гат'* зменшилося на 49% – до 27 н. пп.), окремі словоформи вийшли з ужитку (*шкатуль'гат'*, *шкитил'гат'*, *штикил'гат'*). Імовірно, причиною на занепад є й словоформа *шкул'гат'*, яку за нового обстеження виявлено в н. пп. 15, 118.

4. На карті АУМ I № 174 на позначення хліва для свиней домінує словоформа з формантом *-арник*: *свинарник*. Матеріали сучасних експедицій підтвердили часте її вживання на початку ХХІ ст. Загалом утворення із суфіксом *-ник* (як і сполучення *-арник'*) є типовими для вираження словотвірного значення ‘приміщення’ в говорах української мови [АУМ, т. III, ч. 4, с. 84–85] і в літературній мові, про що свідчать матеріали частотно-валентного словника афіксальних морфем [САМУМ, с. 305–307]. На тлі загальноновживаної назви *свинарник* інші деривати або істотно скоротили вживання (як-от *свинарн'а* – на 75% – до 3 н. пп., *свин'ушник* – на 77% – до 3 н. пп., *свин'ушник* – на 50% – до 4 н. пп., *свинарка* – 3 н. пп. в середині ХХ ст. до 2 н. пп. на початку ХХІ ст.), змінивши при цьому локалізацію, або зникли (*свинарок*, *свинар*). Нову щодо ареалу назву із суфіксом *-атник* виявлено лише в індивідуальному мовленні одного з діалектоносіїв із н. п. 191.

5. У сучасних східнополіських говірках словоформа *кор'їу'ник* (із формантом *-ник*) витіснила раніше мало вживані словотвірні утворення з коренем *корів-* *кор'їун'а*, *короварн'а* [АУМ, т. I, к. 173].

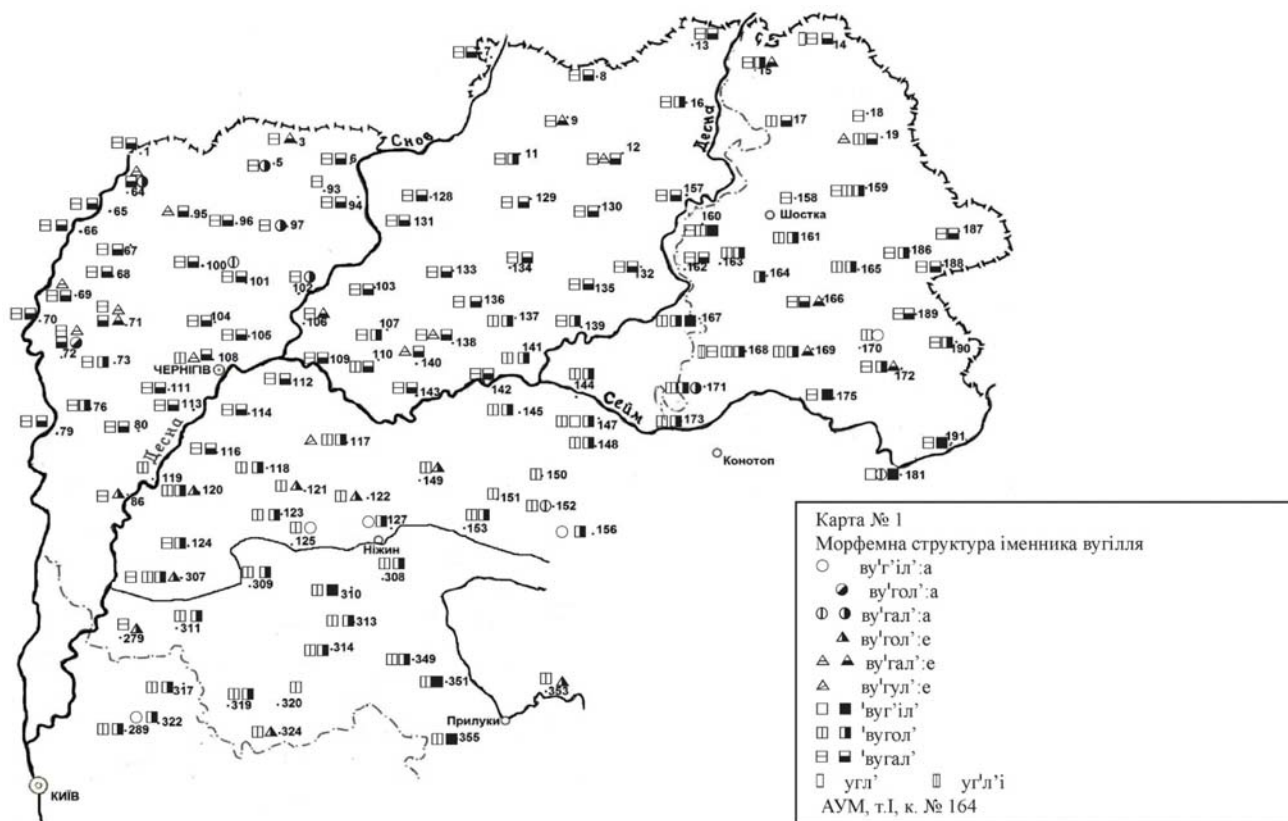
6. Іменник зі структурою *л'і(е,у)їуш'а* ‘той, хто пише лівою рукою’ домінує на Лівобережжі [АУМ, т. I, к. 172] й поступово витісняє інші словоформи, серед яких утворення від кореня *лів-* із фінальними афіксами *-шак*, *-шун*. Однак у зв'язку з високою конотацією цієї лексеми [1, с. 105–106] типи фінальних афіксів і моделей творення в мовленні діалектоносіїв виявилися розгалуженими: *л'їш'а*, *л'їушар'уки*, *л'ївуш'а*, *л'їуш'а*, *л'їворун*.

7. На позначення людини з великим лобом у сучасних східнополіських говірках найчастіше вживають словоформу *ло(а)бати(і)*, яка заступила чимало субстантивних форм. На сучасному етапі маніфестантами словотвірного значення ‘лобач’ від кореня *лоб-* у небагатьох говірках є словоформи зі словотвірними формантами *-ач* (н. пп. 64, 119, 172, 181, 309), *-ан'* (н. пп. 147, 171, 173, 166, 317), *-к(о)* (н. п. 166), *-ак(а)* (н. п. 119), *-ій* (н. п. 76), *-н'ік* (н. п. 104). Інколи значення ‘лобань’ відтворюється описовими формами (з *високим/великим лобом*). Така зовнішня фізична особливість мотивувала появу прізвиська людини: *Кол'а Лоб на могó д'єда каз'али* (н. п. 140). Посилене оцінне відношення суб'єкта до об'єкта відбувається через препозитивне нанизування морфем з оцінним значенням: *ширака-лоби*, *високілоби*, *таўсталóбик*.

На динаміку структури слова можуть впливати лексико-семантичні зміни.

1. Для номінації обода в ситі в багатьох говорах, як і в літературній мові, вживають лексему *обич'айка* [АУМ, т. I, к. 163; т. II, к. 286; т. III, ч. 4, с. 156; ЛПТЧ, к. 94; СУМ, т. V, с. 501]. У східнополіському діалекті на попередньому хронологічному зрізі засвідчено, що це слово, з одного боку, має формальне варіювання, а з іншого – лексичну атракцію. Так, у свідомості діалектоносіїв з'явилися нові асоціативні зв'язки лексеми *оби-*

¹ Про зміну словотвірної моделі внаслідок зміни мотиваційних зв'язків див. у статті Т.В. Сіроштан [6, с. 174].

Карта № 1 репрезентує матеріали двох хронологічних зрізів: середини ХХ ст. і початку ХХІ ст.; контурні фігури відтворюють матеріали, зібрані протягом 2010–2016 рр.; заліті фігури – матеріали середини ХХ ст., представлені в АУМ.

чайка з лексемою *в'іко* 'верхня частина діжки, скрині', через що значення цих слів почали притягуватися одне до другого (докладно див. у праці П.Ю. Гриценко [1, с. 122–124]. Це явище має місце й у сучасних говірках, пор.: 1. 'обід у ситі, решеті': *обичайка* (н. пп. 144, 353, 355), *абичайка* (н. пп. 7, 14, 73, 113, 187, 188), *абич'ейка* (н. п. 64), *об'ічко* (н. пп. 118, 137, 309, 319), *об'ічка* (н. пп. 3, 324), *об'єчко* (н. п. 118), *об'єчко* (н. п. 121), *аб'єчко^a* (н. п. 96), *аб'єчка* (н. пп. 1, 5, 8, 66–72, 97, 101, 103–105, 108–109, 112, 128, 131, 190), *аб'єч'ка* (н. пп. 3, 113), *аб'єчка* (н. пп. 94, 106), *аб'єчка* (н. п. 129), *об'іко* (н. пп. 311, 313), *аб'єко* (н. п. 279), *аб'єка* (н. п. 65), *в'ічко* (н. п. 125), *в'іко* (н. пп. 136, 151, 170, 189), *війко* (н. п. 170), *в'єко* (н. п. 191); 'обід у діжці': *обичайка* (н. п. 156), *абичайка* (н. пп. 159, 161–162, 187), *об'ічко* (н. п. 137), *аб'єчко* (н. п. 116), *аб'єчка* (н. п. 190), *аб'єко* (н. п. 279), *в'єка* (н. п. 11); 'обід у ручному млині': *аб'єчка* (н. п. 105); 'будь-який обід': *обичайка* (н. п. 152), *аб'єчко* (н. пп. 107, 124); 2. на позначення накривки для тіста: *в'і(e)ко(a)*, *крішка*, інколи – *аб'єко* (н. п. 79), *аб'єчка* (н. п. 131), *об'єчко* (н. п. 138), *об'ічко* (н. п. 319), *обичайка* (н. п. 158).

Висновки. Зважаючи на викладене, зазначимо, що у словотворенні тенденцію до стабільності виявляють ті одиниці, що в середині ХХ ст. утворювали суцільні ареали або в досліджуваних східнополіських говірках не мали еквівалентів: це, зокрема, поширення словоформи *з'аб* 'осіння оранка поля', вживання суфікса *-ишче* в іменниках, що вказують на місце, означене мотивувальним словом. Незважаючи на те що в багатьох сучасних східнополіських говірках змін у морфемних структурах досліджуваних слів не відбулося, що засвідчує структурну стійкість говірок, загалом система словотворення виявилася динамічною. Так, у низці випадків спостережено спрощення формальної структури мовних одиниць (зникнення малопродуктивних

мовних елементів), наприклад, *в'улен* 'вулик'; *л'івак*, *л'івун* 'лівша'; *свин'арок*, *свин'ар* 'свинарня'; *кор'їун'а*, *коров'арн'а* 'корівник'. Виявлено ускладнення формальної структури мовних одиниць (постання нових словоформ): *цеб'єрок*, *цеб'єрик* 'цебер'; *п'рач'ік* 'праник'; *ч'єпчик*, *ч'єп'ушка* 'очіпок'; *свин'атник* 'свинарник'; *шкул'гати* 'шкутильгати'; *л'ушн'а*, *л'івуша*, *л'іворун* 'лівша'. Частіше вживання словоформ *в'іки*, *в'єки*, *в'угал*, *в'улик*, *д'їжка*, *к'ладбишче*, *к'ладовишче*, *кул'гат*, *шкутил'гат*, *л'їуш'а*, *ов'єчка*, *п'рач*, *цеб'єрко*, що за попереднього обстеження характеризували більшість східнополіських говірок і/або були наявні в суміжних говорах, зумовило зменшення функційної активності інших словоформ. Спостережено зміну локалізації мовних одиниць, субституювання одних репрезентантів у говірках іншими, збільшення або зменшення дублетів до наявних одиниць. Динамічне виявляється також у зміні формальної та семантичної структури слів: атракція *в'іко* 'обід у ситі' і 'кришка' *обичайка* через формальні зміни структури слів.

Проведена розвідка дасть можливість у майбутньому зіставити факти динаміки словотвору з інших українських говірок, що дасть змогу провести більш масштабні дослідження.

Джерела:

АУМ – Атлас української мови : в 3 т. – Т. 1 : Полісся, Середня Наддніпрянина і суміжні землі / ред. тому І. Г. Матвіяс. – К. : Наук. думка, 1984. – 498 с.; Т. 2 : Волинь, Наддністрянина, Закарпаття і суміжні землі. – 1988. – 522 с.; Т. 3. Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянина, Причорномор'я і суміжні землі / ред. тому А.М. Залеський, І.Г. Матвіяс. – К. : Наук. думка, 2001. – 266 с.

Гримашевич – Гримашевич Г.І. Словник назв одягу та взуття середньополіських і суміжних говірок / Г.І. Гримашевич. – Житомир : Північноукраїнський діалектологічний центр Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2002. – 184 с.

ГСБМ – Гістарычны слоўнік беларускай мовы. – Менск : Беларуская навука, 1982. – Вып. 1–.

ДАБМ – Дыялекталагічны атлас беларускай мовы. – Мінск : Выдава АН БССР, 1963. – VIII + 338 карт.

ДАРЯ – Диалектологический атлас русского языка. Центр Европейской части СССР. Выпуск I : Фонетика / под ред. Р.И. Аванесова и С.В. Бромлей. – М. : Наука, 1986; Выпуск II : Морфология / под ред. С.В. Бромлей. – М. : Наука, 1989; Выпуск III : Карты (часть 1). Лексика. – М. : Наука, 1997; Выпуск III : Карты (часть 2). Синтаксис. Лексика. – М. : Наука, 2005.

ЛАБНГ – Лексичны атлас беларускіх народных гаворак : у 5 т. – Мінск, 1993–1998.

НСРЯ – Новый словарь русского языка: толково-словообразовательный: св. 136000 слов. ст., ок. 250000 семант. ед. : в 2 т / Т.Ф. Ефремова. – М. : Русский язык, 2000. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.efremova.info/>.

ОЛА–Л – Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. – Вып. 1–. – 1988–.

САМУМ – Словник афіксальних морфем української мови / [Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська, В.С. Карпіловський, Т.І. Недозим]. – К., 1998. – 441 с.

СРНГ – Словарь русских народных говоров. – Выпуск 1–. – М. – С.–Пб. : 1965–.

СУМ – Словник української мови : в 11 т. – К. : Наукова думка, 1970–1980.

Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер ; пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. – 2-е изд., стер. – М. : Прогресс, 1986. – Т. 4 : Т – Ящур. – 1986. – 672 с.

ЭСБМ – Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. – Т. 1–. – Мінск. – 1978–.

SP – *Slawski F. Słownik prastłowiński / F. Slawski.* – Т. 1–. – Ossolineum, Wrocław, 1974–.

Література:

1. Гриценко П.Ю. Ареальне варіювання лексики / П.Ю. Гриценко ; АН УРСР Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні ; відп. ред. І.Г. Матвіяс. – К. : Наукова думка, 1990. – 272 с.
2. Дорошенко Л.І. До питання про словотвірну парадигму будівельних назв східнополіського діалекту / Л.І. Дорошенко // Філол. науки. – 2008. – С. 42–46.
3. Закревська Я.В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті / Я.В. Закревська. – К. : Наук. думка, 1976. – 163 с.

4. Родніна Л.О. Суфіксальний словотвір іменників у сучасній українській мові / Л.О. Родніна // Словотвір сучасної української літературної мови. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 57–118.

5. Сікорська З.С. Деякі закономірні риси системи словотворення іменників в українських говорах південно-східного мовного пограниччя / З.С. Сікорська, Б.А. Шарпило // Мовознавство. – 1970. – № 3. – С. 51–59.

6. Сіроштан Т.В. Формування словотвірних типів і підтипів локативних найменувань на -ник у новій українській мові (кінець XVII – початку XXI ст.) / Т.В. Сіроштан // Вісник Запорізького національного університету (філологічні науки) : зб. наук. ст. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2008. – № 1. – С. 168–175.

7. Токар В.П. Історія суфікса -к(а) в українській мові / В.П. Токар. – Дніпропетровськ, 1950. – 50 с.

8. Харківська О.В. Суфіксальний словотвір апелативних іменників в українських говорах Закарпаття : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / О.В. Харківська. – Ужгород, 2015. – 397 с.

Мареев Д. А. Из наблюдений над динамикой словообразования в украинских восточнополюских говорах

Аннотация. В статье рассмотрены изменения в структуре восточнополюского диалекта украинского языка на словообразовательном уровне. На основе сопоставления материалов «Атласа украинского языка» (середина XX ст.) и собственных экспедиционных записей (2010–2016 гг.) определены статические и динамические элементы словообразования, установлены причины структурных изменений в говорах.

Ключевые слова: говор, восточнополюский диалект, словообразование, суффикс, формант, динамика структуры говоров.

Mareyev D. From observations of the dynamics of word formation in Ukrainian East Polesian dialect

Summary. The article reveals a dynamics of word-building means in East Polesian dialect. Based on a comparison of «Ukrainian Language Atlas» materials (middle of the twentieth century) and expedition records (2010–2016 years) the static and dynamic elements of word formation were identified, reasons of the structural changes in the dialect were established.

Key words: local dialect, East Polesian dialect, word formation, suffix, formant, dynamics of the structure of dialects.